

Els fills de Guillem. Fidelitats, patrimoni i molins a Martorelles fa mil anys

Jaume Vilaginés Segura*

Resum: Una família de Martorelles (Vallès Oriental), formada per Guillem, la seva esposa Beliarda i els seus fills (entre ells cal destacar Miró i Vives) ens serveix per conèixer una època decisiva en la configuració de la societat catalana del segle XI. Guillem i la seva família van ser els senyors de l'església de Sant Martí, situada a Can Sunyer (Martorelles). L'església era el nucli familiar del seu ric patrimoni, que es va anar estenent per Martorelles i les localitats veïnes de Mollet del Vallès, Montmeló i Montornès. Els fills de Guillem eren cohereus; és a dir, eren copropietaris i gestionaven el patrimoni familiar de manera conjunta, tal com era habitual en les primeres dècades del segle XI. Guillem va ser un home de la seu de Barcelona. Els seus fills també van associar-se amb potentats locals (Bernat) o van assolir càrrecs destacats de la catedral (Vives va ser-ne preposat). La posició en la societat de la família de Guillem ens ajuda a entendre la procedència i el paper

d'un grup social molt actiu i important del moment històric del qual parlem, el dels milites (cavallers), i la funció que van tenir els propietaris benestants en l'explotació de la riquesa hidràulica de la conca del Besòs, a través del domini de l'aigua i de la construcció de molins.

Paraules clau: cohereu, església pròpia, fidelis (fidel), levita, milites, (cavallers), molinaria, parròquia, regatge.

Guillem's sons. Loyalties, heritage and mills in Martorelles a thousand years ago

Abstract: A family from Martorelles (Vallès Oriental), made up of Guillem, his wife Beliarda and their sons (including Miró and Vives), helps us to learn about a decisive period in the shaping of Catalan society in the 11th century. Guillem and his family were the lords of the church of Sant Martí, located in Can Sunyer (Martorelles). The church was at the heart of the family's rich heritage, which gradually spread to Martorelles and the neighbouring towns of Mollet del Vallès, Montmeló and Montornès. Guillem's sons were co-heirs, which means they were joint

* Historiador, jvilagin@xtec.cat

Article rebut el 23 de juny de 2023; acceptat el 8 de setembre de 2023.

owners and managed the family estate together, as was common in the early 11th century. Guillem was a man of the Cathedral of Barcelona. His sons also became associated with local potentates (Bernat) or achieved prominent positions in the cathedral (Vives was its provost). The position in society of Guillem's family helps us to understand the origin and role of a very active and important social

group of the time, the milites (knights), and the part played by the wealthy landowners in the exploitation of the water resources of the Besòs river basin, through the control of water and the construction of mills.

Keywords: co-heir, fidelis (faithful), irrigation, milites (knights), mill, parish, proprietary church.

Introducció

Guillem i els seus fills van formar una família que va acumular un patrimoni important durant el segle XI a Martorelles. Les seves vides han sobreviscut en els nombrosos actes documentals que van protagonitzar o van corroborar amb la seva signatura. A través dels testimonis escrits que ens parlen d'ells podem reconstruir el paper social i econòmic que van exercir en la societat de l'època en què van viure. Però, també, els seus actes documentals ens permeten reconstruir la societat de la qual van formar part. El seu nucli patrimonial es trobava a l'actual municipi de Martorelles, però també tenien possessions al terme de Santa Maria de Martorelles (antigament Martorelles de Dalt). A finals del segle X es distingia entre Martorelles de Dalt (superior) i Martorelles de Baix (subterior), però només hi havia una parròquia, la de Santa Maria, que incloïa Martorelles de Dalt i de Baix.¹

La de Martorelles era una parròquia no gaire llunyana de la seu episcopal de Barcelona. El bisbe i la canònica de la catedral formaven una poderosa institució que estenia la seva influència sobre el Vallès, a través de les noves parròquies que el bisbe ajudava a fundar i mitjançant la possessió d'un variat patrimoni que estava acumulant per concessions públiques, donacions particulars i compres. La vinculació amb el bisbat i amb la catedral de Barcelona va definir el paper social dels membres de la família de Guillem. La pertinença al cercle més proper del bisbe o l'exercici de càrrecs en l'administració de la canònica de la catedral justifica aquesta percepció que ens ha arribat de Guillem i dels seus fills com una família estretament vinculada amb el poder eclesiàstic de Barcelona. També explica que la gran majoria de la documentació que ens serveix per reconstruir la seva vida estigui recollida en els fons documental de la catedral.

¹ CCar, VII, 1134: "infra terminio de Martorellias Superioras et in villa Terradas (...) de meridie in villa Martorellias Subterioras" (992). DACBsXI, 68: "parrochia Sancte Marie sita in comitatu barchinonense, in Vallense, in villa vocitata Martorellias superiores" (1005). A partir de 1010 deixa d'aparèixer el topònim Martorelles de Baix i el terme Martorelles de Dalt (superior) passa a anomenar tota la parròquia, incloent-hi l'església de Sant Martí ("per hunc locum veneracionis in domum Sancti Martini (...) in termine Martorellias superiores": DACBsXI, 370; 1023) i la zona del pla, a prop del Tenes: "in terminio de Martorellias superiores vel in ipso plano iusta ipsa calzada [afrontat] de occiduo in rio Tenensis" (DACBsXI, 750; 1049).

L'extensió dels límits parroquials de Martorelles arribaven a la llera del riu Besòs. Aquest riu neix de l'aigua-barreig del Mogent i del Congost, no gaire més al nord d'on arriben els límits parroquials de Martorelles. El Tenes, un afluent de la conca, s'unia al riu aproximadament a l'alçada de la parròquia, en un indret diferent on ho fa actualment.² Els diferents cursos fluvials esmentats generaven una zona al·luvial que s'estenia àmpliament, esdevenint més gran del que ara podem observar. En tota aquesta àrea, s'hi generava un territori fèrtil, on abundava l'aigua. El regatge i la molinaria eren activitats que tenien una excel·lent oportunitat per desenvolupar-s'hi. Molins i recs també van ser eines de prosperitat per als fills de Guillem.

En aquest treball analitzarem de manera prosopogràfica les figures de Guillem i dels seus fills. Ells van ser els senyors més importants de Martorelles i van posseir l'església de Sant Martí, que fins no fa gaire va ser la capella del barri de Can Sunyer. Esbrinarem la procedència de Guillem i els vincles que va tenir amb els poders fàctics i econòmics de la societat del comtat de Barcelona. Estudiarem el creixement patrimonial que ell i els seus fills van acumular, i el paper social que van exercir, aconseguint posicions de preeminència social, com a milites (cavallers) o com a eclesiàstics. Final-

ment, veurem com es va desenvolupar l'augment del regatge i la molinaria en una àrea predisposada a acollir aquestes infraestructures en una societat en creixement demogràfic i necessitada de més aliments. Unes persones, una família, les institucions i el paisatge ens serviran per fer el retrat d'un època, la dels fills de Guillem.

Guillem de Martorelles, fidel del bisbe Vives de Barcelona

El bisbe Vives de Barcelona va fer un primer testament l'any 989 abans de marxar de pelegrinatge a Roma. Uns anys més tard, el 995, com manava la llei, es va realitzar la publicació d'un segon testament que el bisbe va dictar quan estava a punt de morir, malalt al llit. El nou testament no diferia gaire del primer, tot i que hi afegia alguns canvis.³ Aquest bisbe va ser un personatge poderós del comtat de Barcelona en la segona meitat del segle X (Feliu, 1971, pp. 227-261). El bisbat era una institució molt important a finals del mil·lenni (Feliu, 1971; Salrach, 2004). Ho era per la influència espiritual que exercia sobre la nova i incipient xarxa parroquial que s'estava difonent pels comtats catalans (Vilaginés, 2001; Salrach, 2004; Mallorquí, 2009) i per les concessions que les autoritats carolíngies havien atorgat als antecessors de Vives.⁴ Entorn del

11

² En el segle XIV es va produir una forta riuada i l'aigua va obrir un nou curs del riu Tenes, conegut com el Trenc, on avui dia s'uneix amb el Besòs. Abans, el riu s'aiguabarrejava una mica més avall (a "un tret de balista e mes"), a l'alçada de Mollet i Martorelles (Piñero i Umbert, 2008).

³ El primer testament del bisbe Vives: CCar, VII, 1084 (02-08-989); el segon testament: CCar, VII, 1268 (01-02-995).

⁴ El bisbe Frodoí, l'any 878 va rebre la confirmació de la immunitat de la seu barcelonina, concedida per un antic privilegi de Carles el Calb, i va obtenir el permís d'establir una canònica, de mans de Lluís el Tartamut a Attigny; així mateix, va aconseguir del rei possessions al Maresme, al Montseny, al Vallès, a Girona i al pla de Barcelona, a més de les rendes del teloneu (sobre les mercaderies) de Barcelona: CCar, II, p. 68-71 (878). Vegeu Feliu (1971) pp. 192-200.

bisbe i de la seu catedralícia en el període de govern dels bisbes Vives i Aeci es va anar consolidant una important comunitat de canonges, que va tenir el seu moment culminant en la restauració oficial de la canònica l'any 1009 (Feliu, 2021).

D'altra banda, Vives tenia moltes possessions particulars, com es pot comprovar en tota l'extensió del seu llegat. Segurament en la llista de propietats es barrejaven les que li pertanyien com a particular amb les que li corresponien com a màxima autoritat del bisbat (Feliu, 1971, p. 229).⁵ Feliu (1971) considera que Vives era d'una família que procedia del Baix Llobregat (p. 227). El seu pare tenia terres allà, però també residència a Barcelona. Vives disposava de possessions a Barcelona, al Penedès, al Baix Llobregat, al Vallès i al Maresme. Controlava algunes torres militars, com la de Llor (Sant Boi del Llobregat), que estaven en mans de persones de confiança. Pel que ens interessa de la relació que mantenia Guillem amb ell, Vives tenia propietats a Premià, incloent-hi un castell (*castro*), a Vilar d'Abdela (Vilador-dila, Montornès) i a Martorelles. El poder d'aquest bisbe només estava per sota del comte, al qual reco-

neixia com a senyor seu l'any 989 (*"seniore meo dompno Borrello"*).⁶ Com a home poderós, tenia una família àmplia: padrina, germanes, nebots i nebodes; així mateix, posseïa una xarxa de fidels, formada per càrrecs eclesiàstics o personatges vinculats a la catedral.

Un dels beneficiaris dels testaments del bisbe Vives era Guillem, que era *"fidei meo"*, segons paraules de Vives, i rebia en aquests la donació d'un alou a Martorelles.⁷ Aquest alou ja estava en les seves mans quan es formalitzava el testament, per tant, es pot deduir que disposava de la seva possessió des de feia temps. En el testament de 995, Vives l'anomenava Guillem de Martorelles, i li manava que li tornés un cavall que li havia deixat.⁸ Guillem, com a fidel del bisbe, formava part del seu entorn social. Probablement, era un més d'un grup de lleials que donava suport amistós, col·laboració administrativa i, de ben segur, ajuda armada al bisbe (Orlowski, 2010). Entre ells, també hi podríem trobar Bonuci, Ervigi i Ermemir, que apareixen també citats com a fidels en els dos testaments; però, segurament també ho eren Daniel i Llobató; aquest darrer era Sunifred Llobet, ardiaca, un emi-

⁵ Feliu (1971) p. 229. La confusió entre patrimoni privat i béns diocesans es correspon amb un comportament practicat pels bisbes des d'antic, que es basa en uns valors en què la prodigalitat era l'element indispensable per cimentar les relacions de fidelitat, que asseguraven la posició dels qui exercien el poder. Vegeu Rosenwein (1999) i Dell'Elicine (2018).

⁶ CCar, VII, 1084 (989-990).

⁷ Íbidem.

⁸ CCar, VII, 1268 (995).

nent intel·lectual que dirigia la canònica catedralícia (Feliu, 1972).⁹ L'Ervigi probablement era Ervigi Marc, un destacat jurista, format en l'escola de la catedral de Barcelona (Font i Rius, 2003). El bisbe Vives el devia compensar amb una important propietat a Lauro, en el terme actual de Sant Boi del Llobregat, que incloïa una torre militar, tal com el primer testament de 989 especifica.¹⁰

Com a contraprestació a la que podem suposar valorada col·laboració de Guillem, el bisbe li havia lliurat un alou a Martorelles. Aquest prelat tenia possessions al Vallès i, a prop de Martorelles, posseïa un alou a Vilar d'Abdela (Viladordila, Montornès del Vallès).¹¹ Aquesta propietat de Vilar d'Abdela va passar a la seva germana, que la va donar a la catedral i, finalment, l'any 1018 el bisbe Aeci, a instàncies de la comtessa de Barcelona Ermessenda, el va permutar amb Gombau de Besora, que esdevindrà el senyor més poderós del Vallès en la primera meitat del segle XI (Ciurans, 2010; Vilaginés, en premsa).¹²

La figura del “fidel” la trobem dintre dels àmbits de poder dels regnes visigòtic i carolingi. Es manifes-

tava en la relació entre els súbdits i els monarques i es reproduïa en la que mantenien els magnats amb els seus inferiors (Orlowski, 2010; Le Jean, 2019). El fidel era la persona que acompanyava el sobirà en la seva tasca de govern; li donava suport i consell: “*consilium et auxilium*” (Dumas, 1931, p. 318). Jurava lleialtat al seu senyor, la qual cosa convertia la relació entre tots dos en una vinculació personal molt pròxima, basada en l'honor, i, a canvi, rebia beneficis patrimonials que el senyor usava per mantenir la lleialtat del fidel (Le Jean, 2019). Els monarques carolingis van estendre el compromís de fidelitat a tots els magnats del regne, a través d'un doble jurament, personal i general. S'entenia que la resta d'habitants del regne retien un compromís implícit de lleialtat al seu monarca. L'èxit de la figura del “fidel” expressa una concepció patronal del poder, en què les relacions entre el monarca i els magnats del regne es fonamentaven en pactes de fidelitat i en obligacions de reciprocitat i no tant en relacions funcionaries (Dumas, 1932).¹³ D'una manera anàloga, podem entendre el paper de Guillem en relació amb el bisbe Vives i, probablement, amb el seu successor, Aeci.

13

⁹ Feliu (1972) pensa que Sunifred Llobet i el bisbe Vives eren parents. Molts estudiosos han vinculat Sunifred Llobet amb el *Lupito barchinonense* al qual s'adreçava Gerbert d'Orlhac (el futur papa Silvestre II) en una carta demanant-li una traducció que l'ardiaca havia realitzat d'un llibre d'astronomia (Feliu, 1972, pp. 52-53). La identificació de Sunifred amb el traductor al qual s'adreçà Gerbert d'Orlhac genera força dubtes (Freudenhammer, 2020). Així mateix, s'atribueix a Sunifred Llobet la introducció de l'ús de l'astrolabi a Europa, també a través de la figura de Gerbert d'Orlhac (Mundó, 1999).

¹⁰ CCar, VII, 1084 (989).

¹¹ Íbidem.

¹² DACB, sXI, 301 (1018).

¹³ La idea de la concepció patronal del poder va ser fortament debatuda per Ferdinand Lot, que defensava el manteniment d'un poder estatal en època carolíngia, que s'expressava en el doble jurament que demanaven els monarques (Lot, 1933).

La figura del “fidel” es va estendre entre la classe dirigent del comtat de Barcelona. Gombau de Besora també va tractar com a fidels seus els fills de Guillem, que es van enfrontar al fill de Sendred, en un judici que el mateix Gombau va presidir, sobre les aigües del riu Besòs (Vilaginés, 2023).¹⁴ L’escrivà, el jutge Ponç Bonfill Marc, fill d’Ervigí Marc, va fer servir la paraula *patró* (*patronus*) per referir-se a Gombau de Besora. Així, doncs, *patró* i *fidels* es troben reunits l’any 1027 per dirimir qui tenia la raó en relació amb el pas de les aigües per un alou a Martorelles. Unes dècades més tard, el fill de Sendred, Guanagold, va esdevenir un important vassall de Gombau de Besora: va ser castlà del castell de Montbui i va participar en els actes socials més rellevants de Gombau i dels seus descendents (Vilaginés, 2023). La relació personal es mantenia, amb un nou vocabulari feudal (*homo* en lloc de *fidelis*; *dominus* en lloc de *patronus*) i en un ambient social, el de la societat feudal, en què havia triomfat definitivament la patrimonialització de la *res publica* i l’activitat militar havia esdevingut el tret definidor de l’aristocràcia (Bonnassie, 1979-81; Salrach, 1997).

El matrimoni de Guillem i Beliarda

Com hem dit, el bisbe Vives tenia possessions al Maresme, concretament a Premià. Entre les propietats

d’aquesta vila, Vives hi tenia una torre militar (*castro*); això vol dir que els dominis de Premià eren prou importants i la potestat sobre la població de què gaudia el bisbe corresponia a la d’un senyor poderós.¹⁵ A Premià, després de la desaparició de Vives, hi trobem un matrimoni que va iniciar un procés d’adquisicions. La primera es va realitzar l’any 996.¹⁶ Potser va ser la més important per la seva extensió (anava des de l’església de Sant Mateu del Bosc, a Teià, fins al mar). Les altres adquisicions eren de possessions més concretes i poc extenses: dues compres i una donació, totes l’any 1005. La parella que va adquirir béns a Premià es deien Guillem i Beliarda. Amb molta seguretat, es tractava de Guillem de Martorelles i la seva consort. El seu fill, Vivanus Gilelmi, es va desprendre l’any 1075 de les terres a Premià que “li havien pervingut del seu pare, per compra o per altres mitjans”, descrivint unes afrontacions que coincideixen amb les de la compra de 996.¹⁷ Vives Guillem era el fill eclesiàstic de Beliarda i Guillem, com es demostrarà amb les dades que donarem més endavant. La coincidència geogràfica de les possessions del bisbe Vives i les adquisicions de Guillem i Beliarda probablement siguin una casualitat, perquè les compres d’aquest matrimoni es van produir després de la mort de Vives, però no deixa de ser destacable que les mirades de Guillem i Beliarda es

¹⁴ JUCAME, 218 (1027).

¹⁵ El *castro* apareix esmentat en el testament de 989. Va ser adquirit l’any 989: “vindicimus tibi ipso puio et ipsa torre”: CCar, VII, 1009 (989). Sobre les altres possessions de Vives a Premià, vegeu Feliu (1971) p. 236.

¹⁶ CCar, VII, 1336 (996).

¹⁷ “Et est hec omnia in comitatu Barchinona, in Maritima, in parrochia Sancti Petri de Primillano. Qui mihi advenit prefata omnia per ienitori meo et per comparatione et per omnimodas voces”: DACBsXI, 1273 (1075).

dirigissin on el bisbe havia consolidat un patrimoni important.

Guillem era fill de Màger i Ermengarda.¹⁸ Màger havia aconseguit acumular possessions terreres a Martorelles, comprant-les al bisbe de Barcelona, Pere, segons ens informa un document de 1008;¹⁹ també en la mateixa població, n'havia adquirit d'un personatge anomenat Llorenç (966).²⁰ Altres dominis a Martorelles els havia rebut en permuta de l'abat de Sant Pol de Mar, juntament amb diverses possessions a Mollet i a Mogoda, a canvi d'una quantitat en diners i una vinya, ubicada a Parets (982).²¹ La permuta amb l'abat de Sant Pol de Mar demostra el poder econòmic de Màger i Ermengarda i també fa comprensible la ubicació de les principals possessions de Guillem, que es descriuen en la restitució de béns de l'any 1008, situats a Martorelles i a Parets.

Beliarda era l'esposa de Guillem. Com veurem, va ser una dona amb una gran personalitat. Va ser ella qui es va encarregar de restituir la documentació que justificava el patrimoni del matrimoni, l'any 1008.²² El conjunt documental que demostrava els drets patrimonials famili-

ars i les adquisicions que Guillem va realitzar posteriorment es va perdre en l'assalt a Barcelona, de l'any 985, dut a terme per Almansor. Beliarda es va encarregar de restituir els drets immobiliaris familiars poc després de la mort de Guillem, que es va produir l'any 1007. En aquell moment, havia passat força temps des de l'assalt d'Almansor. Guillem no s'havia preocupat de fer la restitució abans. Les evidències escrites d'algunes compres que havia realitzat ell mateix també s'havien perdut en l'escomesa. Beliarda es va ocupar que els drets successoris quedessin aclarits i salvaguardats, tant per a benefici seu com per als seus fills. Per això, va fer com molts altres propietaris que havien tingut pèrdues semblants i va demanar que testimonis coneguts descrivissin en un judici les propietats que havien estat del seu marit abans de 985 (Rovira, 1980; Salrach, 2013). Els testimonis que van jurar en el judici de restitució explicaren que Guillem va participar en la defensa de Barcelona, quan va ser assaltada pels musulmans. Ell va sobreviure a l'agressió, però els documents es van perdre.²³

15

¹⁸ Màger era un gran potentat, segons es desprèn de la documentació que tenim d'ell: CCar, VII, 515 (966) i CCar, VII, 774 (982), DACBsXI, 108 (1008); podia haver estat el personatge que va fundar Vilademàger a l'Anoia (Català Roca, 1967, vol. 5, p. 249-252). No seria estrany que un poderós terratinent el trobéssim participant en la repoblació de zones de frontera. Sunifred Llobet procedia del Penedès i allà tenia importants propietats. Quan va fer testament, perquè volia anar a Roma de pelegrinatge, va llegar a Guillem, fill de Màger, un alou a Gelida, a canvi d'una llogia que li devia. Aquesta donació demostra la proximitat de Sunifred, parent del bisbe Vives i ardiaca, amb la família de Guillem: CCar, VII, 1272 (995); i també ens situa Màger en l'àrea del Penedès.

¹⁹ DACBsXI, 108 (1008).

²⁰ CCar, VII, 515 (966).

²¹ CCar, VII, 774 (982).

²² DACBsXI, 108 (1008).

²³ "Et fuerunt predictas scripturas in Barchinona civitate, quando fuit capta a sarracenis, sicut ceteris alias fuerunt, cum is qui ibi ingrediuntur ad custodiendum vel a defendendum ea (...) Et predictas scripturas fuerunt predictas in Barchinona quando fuit capta a sarracenis, sicut fuerunt alias multas de plurimum": DACBsXI, 108 (1008).

Segons recordaren els testimonis, Guillem també tenia un important patrimoni a Parets i a Martorelles (com hem dit, procedent dels seus pares). Moltes de les terres es trobaven en la zona al·luvial del Besòs. Va morir l'any 1007 i degué fer testament, que no ens ha arribat.²⁴ Beliarda es va encarregar, com a marmessora, de dur a terme les darreres voluntats del seu espòs difunt. Amb ella, Ricolf, Marcús i Adroer, els altres marmessors, van fer els donatius pietosos del difunt a Sant Martí de Martorelles, a Sant Miquel de Barcelona i a la catedral de Barcelona.²⁵ Els tres beneficiaris demostren els vincles geogràfics i socials als quals Guillem estava lligat: Martorelles i la seu barcelonina; l'església de Sant Miquel, ubicada també a Barcelona, estava molt relacionada amb la catedral. A Martorelles hi tenia la part més destacada del seu patrimoni i l'església de Sant Martí n'era el nucli espiritual i sentimental. L'església de Sant Martí, de la qual en parlarem extensament més endavant, va acabar a les mans de Guillem per una permuta amb la catedral, l'any 1005.²⁶

Beliarda devia tenir un caràcter prou fort com per esdevenir la protagonista de la gestió del patrimoni familiar. Amb el seu fill Vives va continuar ampliant el capital immobiliari, realitzant dues compres a Martorelles.²⁷ Quan els fills es van fer grans, el seu lideratge familiar la va portar a enfrontar-se amb un d'ells, Miró.²⁸ L'any 1028 Miró la va dur a judici, perquè li negava la part de l'herència que li pertocava. Finalment, el jutge va donar la raó a Miró. Beliarda no va acceptar la legitimitat del judici i no va presentar proves per defensar-se. En aquell moment, ja estava casada en segones núpcies amb Ramon.²⁹ No era gens estrany que les vídues es tornessin a casar, un cop mort l'espòs. El nou matrimoni complicava els drets successoris i les relacions amb els fills. Els de Beliarda ja eren grans, Vives i Miró ja apareixen en contractes sense la seva mare. Guillem i Emma signaven en nom propi en un document de 1027. Un altre fill, Bernat, havia mort l'any 1023 d'una malaltia, també quan era major d'edat.³⁰

²⁴ No coneixem el testament de Guillem, però sí les donacions testamentàries que es van fer en el seu nom i que no es devien produir molts mesos abans de la seva mort. Vegeu la nota següent.

²⁵ Donació a la Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona: DACBsXI, 90 (1007); donació a l'església de Sant Miquel de Barcelona: DACBsXI, 91 (1007) i donació a l'església de Sant Martí de Martorelles: DACBsXI, 92 (1007).

²⁶ DACBsXI, 68 (1005).

²⁷ DACBsXI, 147 (1010) i DACBsXI, 148 (1010).

²⁸ DACBsXI, 419 (1028).

²⁹ DACBsXI, 419 (1028): "Raimundi, viri supra dicte Belliardis". En un altre article vam relacionar Beliarda amb l'Eliarda, la mare de Ramon Guifré, el primer senyor de Vilatzir, avui la Torre de Malla, de Parets del Vallès (Vilaginés, 2013). Les noves dades que tenim de Beliarda descarten que les dues fossin la mateixa persona. Com sabem, Beliarda es va casar amb Ramon i no va tenir cap fill que es digués Ramon o Ramon Guifré, que fou el fill d'Eliarda.

³⁰ DACBsXI, 370 (1023).

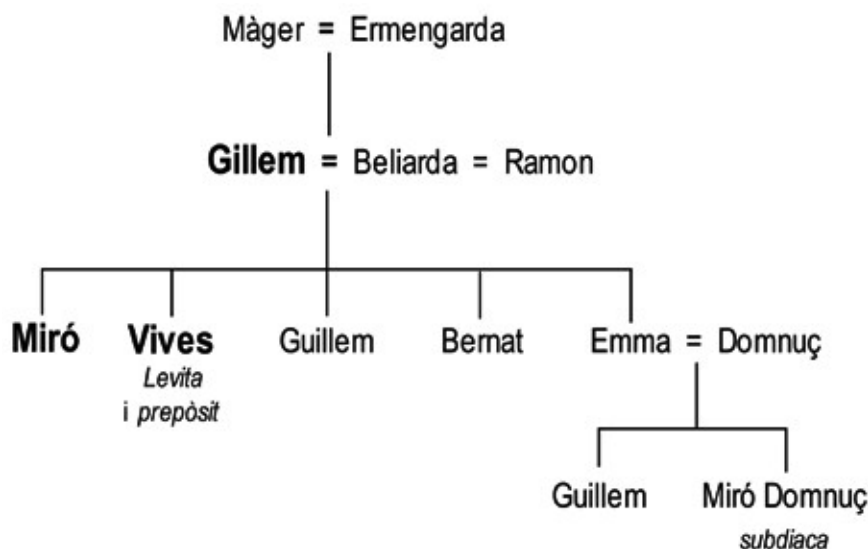

Figura 1. Arbre genealògic de la família de Guillem, Beliarda i els seus fills. Font: elaboració pròpia.

L'església de Sant Martí de Martorelles (Can Sunyer)

El bisbe Aeci va concedir una esglesiola (*eclesiumcula*) a Guillem, la de Sant Martí, segons sabem per un document de 1005.³¹ Ho va fer a través d'una permuta. Guillem rebia una heretat prou gran com per incloure-hi una capella i, a canvi, el bisbe i la canònica de la catedral acceptaven una altra propietat a Martorelles, a prop de l'església de Santa Maria. Així doncs, Guillem va esdevenir un gran propietari de Martorelles i, concretament, senyor de la desapareguda capella de la masia de Can Sunyer (Pérez, 2010). La capella i l'heretat que incloïa ("*eclesiumcula rureque sua*") no era l'única possessió de Guillem a Martorelles. Com ja hem vist, la

família tenia béns terrers a prop de l'església parroquial i de l'esglesiola de Sant Martí, però sobretot a la zona al·luvial del Besòs, on Guillem gaudia per herència paterna de nombroses possessions, entre Montornès (Bosquerons), Martorelles (Lloberons), Parets del Vallès i Mollet del Vallès, segons es desprèn de la restitució d'escriptures que va manar realitzar Beliarda l'any 1008.³² L'esglesiola de Sant Martí va passar a mans de Guillem amb totes les prerrogatives que li corresponien. El bisbe cedia les rendes que es recaptaven en el temple (les primícies, les oblacions i les lluminàries), així com les propietats que ajudaven al seu manteniment; no estaven inclosos els delmes, segurament perquè no era església parroquial i,

17

³¹ DACBsXI, 68 (1005).

³² DACBsXI, 108 (1008).

per tant, els delmes els recaptava la parroquial de Santa Maria.

L'església de Sant Martí es va convertir en el referent del patrimoni familiar. El temple va esdevenir el nucli de les celebracions més solemnes de la família; per exemple, l'any 1023 els testimonis de les darreres voluntats de Bernat, un dels fills de Guillem, van jurar en l'altar de l'església donar bon testimoni dels desitjos del difunt.³³ Guillem va convertir-la en receptora d'algunes donacions en el seu testament i en l'altar del temple s'hi va celebrar el solemne judici de restitució de les escriptures perdudes en l'assalt de 985.³⁴ En aquell moment, l'any 1008, se l'esmenta com a església (*ecclesia*).³⁵ El canvi de nomenclatura, d'esglesiola a església, potser es devia a l'aixecament d'un edifici més sòlid, probablement el de factura romànica que va arribar fins a la seva desaparició (figura 2).³⁶ Possiblement, al voltant de l'edifici la família va aixecar més endavant edificis (*domibus*), amb una galeria coberta (*solarium*).³⁷ En tot cas, l'església i l'heretat que en formava part (terres, aigües, espais agrestes i edificis) van ser el nucli patrimonial de la família, que va quedar finalment en mans del fill

Vives, que va ser levita i prepòsit de la canònica de la seu. L'any 1075 quan Vives va intentar vendre la part més important del seu patrimoni, aquest estava format per terres a Montornès i especialment per l'església i l'heretat familiar de Martorelles.³⁸

L'església de Sant Martí era una església i no una parròquia. A Martorelles, la parròquia era la de Santa Maria, que ja s'esmenta com a tal l'any 1005.³⁹ Els bisbes dels comtats catalans van iniciar el procés de consagració de parròquies, partint de les normes legals establertes en l'Imperi carolingi en el segle IX, que fixaven la cura pastoral a través de les parròquies, les quals havien de tenir un terme i recaptar-hi el delme (Lauwers, 2005). El procés de parroquialització va tenir una embranzida més intensa en el segle XI i una revitalització, en el XII, en plena disputa amb les famílies aristocràtiques locals pel domini sobre les parròquies primigènies (Vilaginés, 2001; Mallorquí, 2009; Vilaginés 2022). La difusió de les parròquies redefinia el paisatge, perquè creava nous nòduls de referència espacial, que eren els temples, nuclis espirituals i socials dels habitants, al

³³ DACBsXI, 370 (1023).

³⁴ DACBsXI, 92 (1007) i DACBsXI, 108 (1008).

³⁵ DACBsXI, 108 (1008): "hunc locum veneracionis Sancti Martini confessoris Christi, in cuius honore ecclesia dedicata est in comitato barchinonense, in Vallense, in termine de parrochia de Martorillas, supra cuius sacrosancto altario ubi has condicionis manibus nostris continemus vel iurando contangimus".

³⁶ Les imatges que es conserven de la petita església mostren una indubtable factura romànica. Així també ho creia Gavín (1990). L'església va esdevenir la capella de la masia de Can Sunyer i popularment se l'anomenava de Sant Martinet (Garcia-Pey, 1997).

³⁷ DACBsXI, 419 (1028).

³⁸ DACBsXI, 1278 (1075).

³⁹ DACBsXI, 68: "parrochie Sancte Marie".

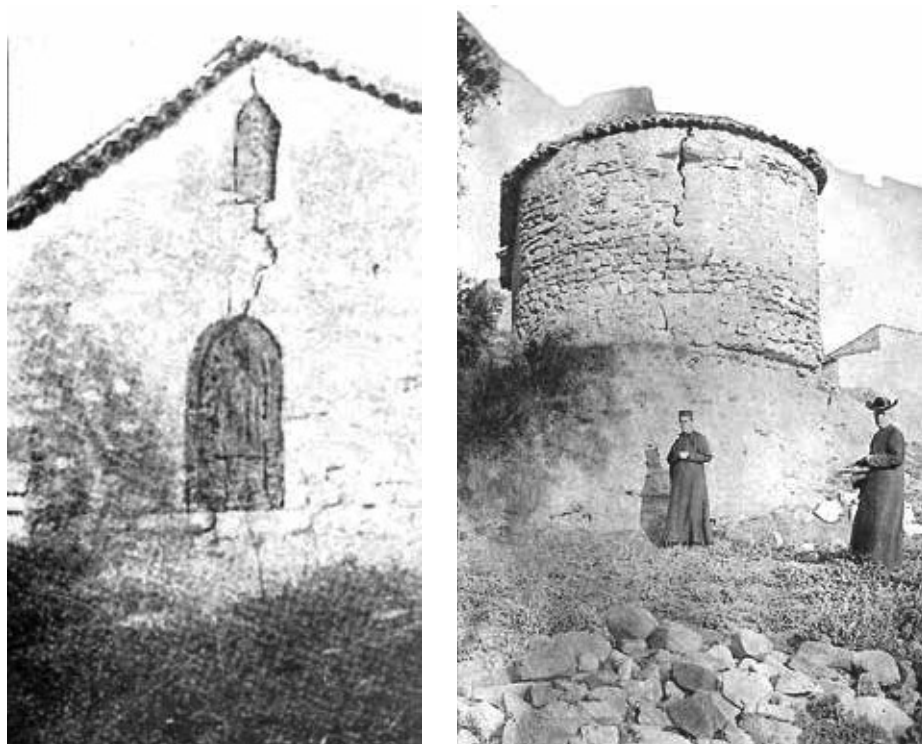

Figura 2. Façana i absis de la capella de Sant Martí (Martorelles), a principis del segle XX. Font: fotografies reproduïdes a Gavín (1990).

19

voltant dels quals hi havia els espais sagrats de la sagrera i el cementiri (Lauwers, 2005). El territori de les parròquies incloïa indrets habitats distants i això generava una centralitat nova, com es pot observar en la radialitat de les vies de comunicació en oposició a la trama ortogonal heretada de l'ocupació romana (Flórez i Palet, 2012). Les parròquies recaptaven unes rendes que atreïen l'interès senyorial. La renda parroquial més rellevant era el delme, que es va estendre al mateix temps que ho feien les consa-

gracions de parròquies; no obstant això, no sempre la consagració de les primeres parròquies recull la recaptació d'aquesta renda.⁴⁰ La parròquia tenia uns termes delimitats. Els de Martorelles s'estenien des de la muntanya, on es trobava l'església de Santa Maria, fins al riu Besòs, i, com hem dit ja, incloïa l'heretat de la família de Guillem i l'església de Sant Martí: "Et donem doncs en permuta l'esglesiola anomenada Sant Martí, que pertany a la nostre mare Església (de Barcelona) i a la parròquia de Santa Maria".⁴¹

⁴⁰ L'acta de consagració de l'església de Sant Esteve de Parets de 904 no recull el delme com a renda eclesial (Vilaginés, 2006).

⁴¹ DACBsXI, 68 (1005): "Donamus namque tibi in tua comutatione ecclesiumculam nominatam Sancti Martini de iure et predia nostre matris Ecclesie ac de parrochia Sancte Marie". La parròquia de Santa Maria s'estenia fins al riu, DACBsXI, 1458 (1085): "in parrochiam Sancte Marie de martoreles in ipso Plano de Tenes".

L'església de Sant Martí va esdevenir una església pròpia, una església senyorial com moltes altres havien existit des de temps molt antics, les quals eren fundades per personatges poderosos al marge o amb el consentiment de les autoritats eclesiàstiques (Sotomayor, 2004; Mazel, 2008). Les esglésies pròpies solien generar conflictes amb l'autoritat episcopal, que era a qui corresponia la vetlla de la cura pastoral dels feligresos del bisbat. Els senyors procuraven mantenir el control sobre les seves capelles o esglésies senyorials. A vegades, hi fundaven sagreres i cementiris i en nomenaven els preveres. A Martorelles ha quedat un topònim, que es refereix a una sagrera propera a Sant Martí, que podria ser un indicatiu d'un espai sagrat al voltant de l'església, el qual indubtablement s'hagué d'aixecar en el temps del domini dels hereus de Guillem (Garcia-Pey, 1997). També, a prop de Sant Martí de Martorelles, a Vilatzir (avui Torre de Malla, a Parets del Vallès), hi havia des d'antic una capella senyorial, dedicada a sant Iscle, que era atesa per un capellà, que havia de dir missa per l'ànima del seu senyor, l'any 1031, segons aquest havia deixat establert en el seu testament.⁴² A Vilatzir, més tard, hi trobem sagrers, que formaven part d'una sagrera.⁴³ Les capelles senyorials mantenien la tradició d'un culte rural vinculat directament amb l'autoritat senyorial que els grans propietaris

feien servir per obtenir una atenció espiritual privilegiada i alhora esdevenien un signe de distinció social.

Quan el poder personal o familiar augmentava, especialment quan això va coincidir en l'època de la feudalització de les institucions eclesiàstiques, durant el segle XI, l'interès senyorial es va traslladar a les parròquies que podien convertir-se en emblemes familiars, com va passar amb l'església de Sant Esteve de Parets i la família dels Vilatzir (Vilaginés, 2013). Les tensions pel control de la cura pastoral de les parròquies i les esglesioles senyorials entre les autoritats diocesanes i els senyors feudals van provocar un enfrontament d'àmbit general, que es va emmarcar en una campanya per la restitució dels béns eclesiàstics a l'Església, que era una part important del programa de l'anomenada reforma gregoriana (Vilaginés, 2022). La política de controlar les esglésies i els seus béns vinculats ja la practicaven els bisbes de Barcelona abans que aquesta s'iniciés de manera general. Per tot això, crida l'atenció que el bisbe Aeci es desprengués d'un temple amb advocació, encara que no fos una parròquia, quan els bisbes de Barcelona ja estaven embrancats en una lluita per controlar la cura pastoral i es dedicaven a fundar parròquies per evitar que el culte escapés del seu control material i espiritual. La figura de Guillem devia tenir un pes molt destacat en l'entorn del bisbat i això explica la liberalitat del bisbe Aeci.

⁴² De fet, Ricolf, el testador, va formalitzar dues deixes; en les dues hi feia constar la voluntat que un prevere cantés missa periòdica per a la seva ànima: DACBsXI, 469 (1031) i CSC, III, 572 (1044).

⁴³ CSC, III, 862 (1122), CSC, III, 945 (1142) i CSC, III, 982 (1150). Vegeu Vilaginés (2013) p. 99.

Els fills de Guillem

L'any 1027, concretament el dia 8 de juliol, es va realitzar un judici presidit pel magnat Gombau de Besora, segurament a Palaudalmanla (Montornès).⁴⁴ Davant de l'església de Sant Sadurní era on Gombau dirigia els judicis de la seva audiència (Vilaginés, 2023). Això si els interessats no es traslladaven al lloc on es trobaven els béns en disputa. El judici de 1027 tractava de l'enfrontament entre el fill de Sendred i els fills de Guillem de Martorelles. Es dirimia si el primer podia travessar un alou dels segons amb un rec, l'aigua del qual havia de moure uns molins que havia aixecat Sendred. Es tractava d'una disputa sobre el pas de l'aigua amb la finalitat de posar en funcionament molins fariners. Guanagold, la part demandada, era un fidel de Gombau; un personatge que hem esmentat més amunt: va arribar a ser un important membre de la cort militar del magnat de Besora i un fidel vassall del seu gendre i hereu, Mir Geribert (Vilaginés, en premsa).

Vives i Miró, els fills més actius de Guillem, també formaven part de l'entorn de Gombau de Besora. Tot i que no van abandonar la vinculació que el seu pare havia mantingut amb els bisbes de Barcelona, els germans formaven part de l'elit social de l'àrea on Gombau exercia un feu fiscal que tenia

el seu centre a Palaudalmanla. Així doncs, els dos junts, com en solitari, apareixen com a protagonistes d'actes documentals del magnat. En una permuta protagonitzada per Gombau, de l'any 1018, Miró Guillem apareix com a testimoni.⁴⁵ En el judici que Gombau va presidir l'any 1019 a la riba del Besòs, eren membres del tribunal “Vivano levita et fratreque suo Mirono”.⁴⁶ Un “Vivano levita” era testimoni en una donació que van realitzar Gombau i la seva esposa Guisla a Sant Miquel del Fai, l'any 1034.⁴⁷ Quan va morir l'esposa de Gombau, Guisla, va deixar un important alou al monestir de Sant Llorenç de Munt; els marmessors que van complir la voluntat de la difunta eren Gombau, el marit, i els fidels més propers, entre ells els germans Miró i Vives.⁴⁸ Finalment, i com a mostra més evident de la relació entre els fills de Guillem i Gombau de Besora, l'any 1041, quan Gombau va decidir anar a combatre a terres musulmanes i va fer testament, va nomenar marmessors els germans Miró Guillem i Vives.⁴⁹ També havien de ser marmessores altres personalitats properes a la seva poderosa persona, entre ells, precisament el seu fidel, Guanagold, el demandat en el litigi de 1027. Per tant, el judici era entre membres de l'elit social de l'àrea del Mogent-Besòs, amb vinculacions més o menys estretes amb el

⁴⁴ JUCAME, 218 (1027).

⁴⁵ DACBsXI, 304 (1018).

⁴⁶ JUCAME, 182 (1019).

⁴⁷ CSVMa, 1046 (1034).

⁴⁸ SLLMunt, 303 (1040).

⁴⁹ CSVMa, 1048 (1041).

president del jurat, Gombau de Besora, al qual el redactor de l'acta del judici anomenava patró (*patronus*) de les dues parts en conflicte.⁵⁰

En el judici de 1027, tant Guanagold com els fills de Guillem defensaven els interessos familiars.

Eren cohereus: “on funcionen els molins que són de Vives, de Miró i dels seus cohereus”, “on funcionen els molins de l'esmentat Guanagold i els seus cohereus”.⁵¹ El coheretament era una modalitat d'heretament igualitari (To, 1997). A inicis del segle XI les herències passaven a tots els germans i germanes per igual, de manera partida o íntegra. L'heretament igualitari va ser una pràctica comuna abans que s'imposés el traspàs dels llegats al fill primogènit. Quan el patrimoni es transmetia sense particions s'anomenava coheretament i els germans eren cohereus; això vol dir que gaudien conjuntament dels mateixos drets sobre el patrimoni llegat pel pare o mare. Així, els membres de la família actuaven com un grup: “Jo Vives i Miró, Guillem i Emma, dona, nosaltres com un de sol, et fem a tu Guanagold i a la teva esposa Guisla, a Ricard i a Gauzbert aquest pacte de fermesa”;⁵² i els compromisos eren assumits per

la família: “I aquest és el pacte de fermesa que Vives i Miró i els seus cohereus van fer a Guanagold i a la seva esposa i als seus cohereus...”.⁵³

Tant els descendents de Guillem com els de Sendred gaudien d'un patrimoni comú, que gestionaven alguns dels germans, en nom dels altres. La llei establia que els membres femenins de les famílies havien de rebre el mateix que els membres masculins, però a la pràctica les dones quedaven sovint al marge de les decisions (To, 1997). L'herència passava als fills, i l'esposa quedava en molts casos al marge de la transmissió de l'herència paterna. En el judici de 1027, Beliarda, la mare, no participà en el litigi, ni en el pacte resultant. Beliarda suposem que gaudia en aquell moment de l'esponsalici o dot marital, la dotació que va rebre del seu marit quan es va casar, que podia arribar a ser una dècima part del patrimoni del marit (To, 1997). No obstant això, Beliarda també administrava el patrimoni familiar que corresponia als germans, encara l'any 1028, segons es dedueix d'un judici que el seu fill Miró li va interposar.⁵⁴ Les vídues podien gaudir del domini sobre el patrimoni familiar si així ho decidia el difunt, sobretot quan

⁵⁰ JUCAME, 218 (1027): “*supra dictus Gondeballus, patronus eorum*”.

⁵¹ JUCAME, 218 (1027): “*unde molant molina que sunt Vivani et Mironis et coheredum illorum*”, “*unde molant molina predicti Guandalgaudi et coheredum illius*”.

⁵² JUCAME, 218 (1027): “*Ego Vivanus et Miro et Guilelmus et Aimo femina, nos simul in unum, facimus tibi Guandalgaudo et uxori tue Guilie et Ricoaldo et Gauzberto hoc pactum firmitatis et securitatis*”.

⁵³ JUCAME, 218 (1027): “*Et hoc est pactum firmitatis quod Vivanus et Miro et coheredes illorum fecerunt Guandalgaudo et uxori sue et coheredibus illorum*”.

⁵⁴ JUCAME, 223 (1028). Els germans devien ser bastant grans aleshores, donat que el seu pare va morir abans de 1007. La llei permetia que la consort pogués disposar de l'herència, sobretot quan els fills eren menors. Era el dret de viduitat, que era regulat per les disposicions dels testadors (To, 1997).

els fills eren menors d'edat. En canvi, Guanagold signava el pacte resultant del judici de 1027 amb els seus germans (cohereus) i la seva esposa, Guisla; no obstant això, la descripció que fa el document de la família no defineix Guisla com a cohereva, això vol dir que no era copropietària per herència, i la seva presència en la signatura era en condició d'esposa.

Les maneres com el coheretament es manifestava eren força diverses. En el cas que ens ocupa, dels fills de Guillem, hom pot observar que el pare va realitzar una distinció amb un fill, Miró. El va postergar en la transmissió dels drets sobre l'amillorament (la part de la propietat familiar que s'havia incrementat del patrimoni respecte del qual Guillem havia rebut dels seus pares). Això ho sabem, malgrat que no ens ha arribat el testament de Guillem, perquè Miró va reclamar davant del jutge, l'any 1028, a la seva mare la part que ell considerava li pertocava de l'amillorament, que era la part més substancial de l'herència paterna, l'heretat de l'església de Sant Martí.⁵⁵ Beliarda mantenia la propietat familiar unida, sota la seva fèrula, com a tutora dels seus fills (*"hereditas luctuosa filiorum suorum"*) i Miró reclamava disposar de la seva part, potser en un intent de fragmentar la propietat. El judici de 1028 es va celebrar davant de l'església de Sant Sadurn de Noya (Montornès), en una

audiència presidida per Gombau de Besora. Darrere de la fèrria defensa de la unitat de la propietat que feia Beliarda hi havia la figura del seu segon marit, que devia veure amb delit la possessió d'una propietat tan atractiva i prestigiosa, com era una església amb les seves pròpies rendes. El jutge, Ponç Bonfill Marc, un il·lustre jurista, habitual en les audiències de Gombau de Besora, va dictaminar que la darrera voluntat de Guillem s'havia de confirmar per testimonis. El resultat final afavorí Miró, perquè la seva mare no va complir el requeriment de presentar les proves orals que se li demanaven per confirmar la voluntat del pare.

Miró i el seu germà Vives van compartir força compres a Martorelles, més endavant, com si gestionessin conjuntament el patrimoni familiar, la qual cosa confirma que Miró va disposar de la seva part de l'amillorament.⁵⁶ Anys més tard de quan ell va desaparèixer de la documentació, la propietat estava en mans de Vives, que l'any 1075 ostentava un prestigiós càrrec eclesiàstic, el de prebòsit de la canònica de la catedral de Barcelona. En aquell any, Vives va vendre l'heretat; un any més tard, la va recuperar i, en darrer terme, l'any 1080 va donar-la a la catedral.⁵⁷ Així doncs, al final la propietat familiar va passar aparentment intacte a l'únic fill supervivent, que era clergue, que va donar-la a la seu de Barcelona.

⁵⁵ JUCAME, 223 (1028).

⁵⁶ Miró i Vives van participar en les compres següents: DACBsXI, 545 (1037), DACBsXI, 556 (1037), DACBsXI, 585 (1040), DACBsXI, 636 (1043), DACBsXI, 647 (1043), DACBsXI, 689 (1045), DACBsXI, 704 (1046) i DACBsXI, 750 (1049).

⁵⁷ DACBsXI, 1278 (1075); DACBsXI, 1295 (1076); DACBsXI, 1298 (1076) i DACBsXI, 1363 (1080).

Com hem dit, Guillem tenia altres fills, a part de Vives i Miró. D'uns en sabem el nom, però poca cosa més. Aquests eren Guillem i Emma. Guillem va rebre una espasa del seu germà Bernat, quan aquest va morir (1023);⁵⁸ en el judici de 1027 és un dels germans cohereus de Miró i Vives; en aquell moment tant ell com la seva germana devien ser majors d'edat perquè apareixen en les signatures del document: "Guillemi Guilelmi i Em, femina".⁵⁹ Sabem d'Emma que es va casar abans de 1034 amb Domnuç. El matrimoni va realitzar en aquest any una adquisició de terres i vinyes a Martorelles de Dalt.⁶⁰ Van tenir dos fills: un, Guillem Domnuç, era el nebot al qual Vives va encarregar que conservés el contracte del violari que va pactar amb Arbert Berenguer;⁶¹ l'altre, Miró Domnuç va ser subdiacon i escrivà de la catedral, continuant amb la tradició familiar, iniciada per l'avi Guillem i seguida per Vives, de vinculació amb la catedral de Barcelona.⁶²

Bernat era el germà que no apareix en el judici de 1027, perquè havia mort uns anys abans. D'ell

en conservem la publicació del seu testament, que es va realitzar l'any 1023 a l'església de Sant Martí.⁶³ Les seves darreres voluntats són una font d'informació molt valuosa, perquè ens permeten comprendre el paper que ell i els membres de la seva família tenien en la societat del moment. En primer lloc, destaca que Bernat no esmenti cap bé immobiliari. Només parla de "*ipsa mea hereditate*"; això vol dir que es referia al dret que tenia en l'herència conjunta, que provenia del seu pare i administrava la seva mare, segons es desprèn del judici de l'any 1028, del qual hem parlat abans. Amb la deixa de Bernat es confirma que el patrimoni familiar continuava indivís. La part de l'herència que li corresponia, Bernat la llegava al seu germà Vives. També, va deixar béns mobiliaris als altres germans, Miró, al qual li corresponia un mul, i Emma, que surt anomenada com Teudeleda, a qui llegava una quantitat en diners. En la relació de deixes no hi apareix la seva mare, que en aquell moment ja devia estar casada en segones núpcies. Un segon aspecte que crida l'atenció són els

⁵⁸ DACBsXI, 370 (1023).

⁵⁹ JUCAME, 218 (1027).

⁶⁰ L'any 1034, "Domnuç i la seva esposa Emma" van realitzar una compra d'unes propietats a Martorelles de Dalt, a les Comes; això vol dir que el matrimoni es va celebrar amb anterioritat: DACBsXI, 510 (1034). L'any 1007, coneixem un "Domnuç vicari", que podria ser el marit d'Emma i pare de Miró Domnuç i de Guillem Domnuç: DACBsXI, 90 (1007). L'any 1010, trobem una afrontació d'una terra a Martorelles de Dalt de "Domnucio": DACBsXI, 147 (1010).

⁶¹ DACBsXI, 1295 (1076): "Et habet prenomatus prepositus Vivanus Guilelmi cartam violariam de hoc, quam fecerunt ei prenomatus Arbertus et eius uxor. Et habet ipsam cartam Guilelmus Donucii, suus nepos, per commendacionem suam [de Vives]".

⁶² "Mironis Donutii subdiaconi qui hoc scripsit": DACBsXI, 1278 (1075); "Mironis Donucii qui hoc scripsit": DACBsXI, 1295 (1076); "Mironis Donucio qui hoc scripsit": DACBsXI, 1310 (1077). Potser, també es tractava del nebot, el cas de "Donutio Mironis": DACBsXI, 1116 (1066).

⁶³ DACBsXI, 370 (1023).

objectes d'ús militar que protagonitzen el testament: una espasa petita que era per al germà Guillem, un cavall, que Vives havia de vendre per a la redempció de captius, i un equip militar complet, amb espasa, llança i escut (també possiblement, un arnès militar, que podia estar inclòs en el concepte de “vestimenta”), que també s'havia de vendre per redimir captius.

L'activitat de Bernat era l'exercici de les armes. Devia participar en el grup de fidels armats de Guitard, el seu senyor, que en el moment del testament era difunt (“*pro animea seniori meo Guitardi*”). Probablement, Guitard era el senyor del castell de Barberà, que va morir l'any 1005, i que encara el 1023 el seu fidel Bernat en mantenia la memòria a través de pregàries.⁶⁴ Això ens ubica la família de Bernat en l'estrat social dels milites amb possessions territorials, que es vinculaven a través de relacions de fidelitat amb els poderosos i que dominaven castells destacats del comtat. La mort de Bernat devia deixar la família sense el seu cap dirigent. Miró i Vives van agafar la iniciativa en l'administració dels béns familiars. Vives devia ser el més gran de tots. Apareix amb la seva mare, després de la mort paterna i de les deixes testamentàries en compliment de la voluntat de Guillem que els marmessors, in-

cloent-hi Beliarda, van fer a la seu catedralícia de Barcelona, a Sant Miquel de Barcelona i a Sant Martí de Martorelles.⁶⁵ L'any 1010, en dues ocasions, Beliarda és acompanyada per Vives en compres immobiliàries a Martorelles.⁶⁶ Després, Beliarda desapareix dels actes documentals familiars, probablement perquè es devia casar amb Ramon, en segones nupcies. Només reapareix en el judici en què el fill Miró li reclamà drets de l'herència paterna, que ella administrava encara per voluntat del seu marit.

Vives va dedicar-se a la vida religiosa. Va esdevenir levita (diaca) i va iniciar una carrera religiosa, que el va portar a dirigir la comunitat de canonges de la catedral, de la qual va esdevenir prepòsit. De tota manera, Vives va compartir amb Miró, l'altre fill de Guillem i Beliarda, l'administració del patrimoni familiar, que com sabem es va mantenir unit. Tots dos van iniciar una prolífica carrera de compres que van fer créixer el patrimoni familiar i van augmentar la seva importància social en la zona. Els propietaris locals de Martorelles els consideraven els senyors del territori: “Martí amb la meva esposa comprem per venda del senyor Miró i el senyor Vives”, “som venedors a vosaltres Vives Guillem i el seu germà el senyor Miró,

25

⁶⁴ DACBsXI, 54 (1005). El regest dels editors associa el personatge amb el vescomte Guitard. Ruíz-Doménec (2006) ja va descartar que fossin la mateixa persona. Guitard era el vicari o castlà del castell de Barberà, del qual tenia la darrera potestat l'autoritat comtal. El comte Ramon Borrell i la comtessa Ermessenda van confirmar la donació que Guitard va fer del *castrum* i de les possessions que contenia, incloent-hi les esglésies, al bisbat de Barcelona: DACBsXI, 66 (1005).

⁶⁵ DACBsXI, 90 (1007, DACBsXI, 91 (1007) i DACBsXI, 92 (1007).

⁶⁶ DACBsXI, 147 (1010) i DACBsXI, 148 (1010).

compradors”.⁶⁷ La tasca d’adquisicions immobiliàries dels germans es va iniciar el 1037 i va acabar el 1049.⁶⁸ Així doncs, Miró i Vives es van convertir en pròspers inversors immobiliaris, que devien reinvertir els guanys de la producció de les propietats en noves compres, com sabem que van fer altres emprenedors en una època d’un activíssim mercat immobiliari, que reflectia el creixement econòmic i demogràfic de les rodalies d’una ciutat en expansió, com era Barcelona (Bonnassie, 1964; Farías, 1999).

De Miró en coneixem poca cosa més que la seva tasca en la compra-venda de propietats. Sabem que va ser exclòs pel seu pare dels drets sobre l’amillorament de les propietats familiars, això vol dir sobre els drets de la finca de Sant Martí de Martorelles. També coneixem el seu desig de revertir aquesta decisió i l’obstinada negativa de la seva mare. El trobem després del judici que dirimí la polèmica familiar continuant amb el seu germà amb la compra de propietats, que afegien als béns familiars. L’any 1049 deixa

d’aparèixer, probablement perquè va morir.⁶⁹ El seu germà Vives el va sobreviure i va assolir la possessió absoluta dels béns familiars.

El levita Vives

Com hem vist, dels fills de Guillem, Vives va ser eclesiàstic. Un levita vinculat a la catedral de Barcelona, d’on va arribar a ser prepòsit de la canònica, almenys des de 1060.⁷⁰ El càrrec de prepòsit li donava una posició d’autoritat en la comunitat de canonges i el feia un personatge important en la defensa dels interessos de la comunitat eclesiàstica vinculada a la seu barcelonina (Feliu, 2021, p. 61). Com l’arxipreste Sunifred Llobet, que va exercir una funció semblant, va treballar en sintonia amb el bisbe; en el cas de Vives, es tractava del bisbe Guislabert.⁷¹ Amb ell, van acudir a defensar els habitants de la sagrera de Polinyà, la propietat de la qual era reclamada per Sança i Bonfill Odesind, l’any 1060.⁷² En el judici que dirimia la jurisdicció sobre la sagrera, Vives va ostentar la defensa dels interessos dels habitants de

⁶⁷ Respectivament: “Martino cum mea uxor comparamus per solvimentum de domno Mir et de domno Vives” DACBsXI, 497 (1033); i “vinditores sumus vobis Vives Guillelmus et fratri suo domno Mirone emtores” DACBsXI, 647 (1043).

⁶⁸ DACBsXI, 545 (1037), DACBsXI, 556 (1037), DACBsXI, 585 (1040), DACBsXI, 636 (1043), DACBsXI, 647 (1043), DACBsXI, 689 (1045), DACBsXI, 704 (1046) i DACBsXI, 750 (1049).

⁶⁹ El darrer document que menciona Miró és: DACBsXI, 750 (1049).

⁷⁰ El tenim documentat com a levita des de 1019 (JUCAME, 182); en alguna ocasió apareix esmentat com a *Vivas clerico* (DACBsXI, 497). Apareix citat com a prepòsit a partir de 1060: ASA, 76 (1060); el tenim documentat amb aquesta titulació a: DACBsXI, 1116 (1066); DACBsXI, 1133 (1067); PACB-RB-RBI, 769 (1071); DACBsXI, 1273 (1075); DACBsXI, 1278 (1075); DACBsXI, 1295 (1076); DACBsXI, 1298 (1076); DACBsXI, 1310 (1077) i DACBsXI, 1363 (1080).

⁷¹ El bisbe Guislabert (1034-1062) era membre de la casa vescomtal. De fet, ell mateix va exercir de vescomte (1020-1041); vegeu Ruíz-Doménec (2006) pp. 85-92.

⁷² ASA, 76 (1060). Bonfill Odesind i Sança eren senyors de Barberà i van iniciar el llinatge dels Santa Coloma: Dolset (2004) p. 1200 i Alturo (1985) p. 67-73.

l'espai sagrat (i indirectament del bisbat), amenaçats per les aspiracions senyorials de Sança i Odesind.

Vives, segurament, era el fill més gran de Guillem, perquè apareix acompanyant la seva mare en dues transaccions immobiliàries, l'any 1010: "*Beliardis et filio tuo Vives*".⁷³ L'any 1019 ja era levita i començava la seva activitat pública en companyia del seu germà Miró, en un judici de l'audiència de Gombau de Besora.⁷⁴ A partir d'aleshores, va participar en actes jurídics del seu patró, Gombau de Besora, com hem vist més amunt. En el testament de Gombau, apareix com a germà de Miró, que sembla ostentar el paper de germà principal, però en les nombroses ocasions en què surten els dos junts, alternen el protagonisme principal: "*Vives clerico et fratri suo*";⁷⁵ "*Mironis et fratri suo Vives clerico*".⁷⁶ Com hem comentat abans, els dos compartiran la tasca d'enfortir el patrimoni familiar fins que Miró desapareix de la documentació, a partir de l'any 1049. Les adquisicions de béns tercers les van realitzar a Martorelles, on veiem en afrontacions d'altres propietats la dispersa extensió del seu patrimoni.⁷⁷ L'heretat familiar de Sant Martí es va anar ampli-

ant de manera considerable. Quan Vives l'any 1080 va donar el seu patrimoni a la seu de Barcelona les possessions familiars que descriu s'estenien per Sant Fost, Mollet i Martorelles.⁷⁸ També ostentava la part patrimonial de Premià, que els germans van heretar dels seus pares i que va vendre l'any 1075, quan ja tenia una edat avançada.⁷⁹ Així mateix, Vives posseïa una heretat a Osona, en el terme del castell de Gurb, que havia estat motiu de disputa amb Guillem Amalric, per raó d'uns esplets (1069). L'any 1071, finalment Vives va vendre tota la propietat a l'altre litigant.⁸⁰ De ben segur, les possessions de Gurb formaven part d'una adquisició que va realitzar ell mateix, en edat madura, quan ja exercia de prepòsit i havia acumulat en les seves mans l'herència familiar.

Com hem dit, el nucli patrimonial era l'heretat de Sant Martí de Martorelles. Les possessions d'aquesta propietat estaven disperses, un fet ben habitual, i, probablement, eren cultivades per pagesos dependents, dels quals no sabem res, perquè no ens ha arribat cap indici documental de la relació contractual que mantenien amb el seu senyor. Sabem que el domini de Sant Martí afectava la

27

⁷³ DACBsXI, 147 (1010) i DACBsXI, 148 (1010).

⁷⁴ JUCAME, 182 (1019).

⁷⁵ DACBsXI, 636 (1043).

⁷⁶ DACBsXI, 545 (1037).

⁷⁷ Per exemple: "*et de occiduo in vinea[as de dom]no Vives*" DACBsXI, 497 (1033); "*de hocciduo in vinea de Vives Gielmus*" DACBsXI, 674 (1044) i "*de o[cciduo] in ter[r]a de me comparatore [Vives]*" DACBsXI, 1108 (1066).

⁷⁸ DACBsXI, 1363 (1080).

⁷⁹ DACBsXI, 1273 (1075).

⁸⁰ DACBsXI, 1182 (1069) i PACB-RB-RBI, 769 (1071).

vida dels pobladors més enllà del pagament de rendes agràries, perquè Vives hi exercia l'“*iussum et senioraticum*”, és a dir, una autoritat de caràcter banal, que podia implicar el monopoli sobre algunes activitats derivades del treball de la terra, com la molta o l'ús de la farga senyorial, amb el pagament de la moltura o del lloçol.⁸¹ També, possiblement, comportava l'exercici de drets jurisdiccionals, com podia ser l'administració de justícia. El que és segur és que Vives controlava l'administració pastoral i eclesiàstica de Sant Martí, amb el nomenament de preveres i el domini sobre les rendes derivades de la vida religiosa sobre els fidels, com hem vist més amunt. Finalment, una font important de beneficis era el control de la fèrtil plana al·luvial del Besòs, on se centrava el gruix patrimonial de Vives, entre Mollet, Sant Fost i Martorelles.⁸²

Potser per la seva avançada edat, Vives va decidir desprendre's de les possessions familiars. L'any 1075, va oferir una part del seu patrimoni, concretament, els béns vinculats amb l'heretat de Sant Martí, que incloïen el rec que naixia de Montornès, a Arbert Berenguer i

la seva esposa Adalgars.⁸³ La venda es va convertir en un contracte de violari, que incloïa la meitat de tots els seus béns. Això vol dir que Vives acceptava rebre en lloc d'un import fix, una renda vitalícia. Com solia ser habitual, el pacte s'havia de mantenir una generació més enllà; després, el patrimoni havia de passar a la catedral de Barcelona.⁸⁴ L'altra meitat del patrimoni Vives la va donar a la seu de Barcelona.⁸⁵ En el capítol de la catedral no es devia veure amb bons ulls que la meitat del patrimoni del prepòsit perdés la influència eclesiàstica, especialment perquè era la part que incloïa l'església de Sant Martí. No sabem si per influència del seu nebot, subdiaca i escrivà de la catedral, Vives va canviar d'opinió, i va aconseguir recuperar la meitat de les possessions que havia cedit en violari, a canvi de desprendre's d'una part petita del patrimoni.⁸⁶ Finalment, l'any 1080, el prepòsit, envellit i afeblit, va decidir donar la segona meitat dels seus béns a la catedral, atemorit per la proximitat del final dels seus dies i per temperar la importància dels pecats comesos.⁸⁷

⁸¹ DACBsXI, 1278 (1075): “Et in ipsa ecclesia Sancti Martini, que in hac hereditate prescripta est edificata, cum iussum et senioratum, que mihi per vocem patris mei evenit, pariter cum pratis et pascuis atque fontibus aquarum sive discursibus vendo vobis”. També: DACBsXI, 1310 (1077).

⁸² “omnem medietatem cunctorum meorum alodiorum..., que habeo in parrochia Sancte Marie de Martoreles, sive in parrochia Sancti Fausti, et in parrochia de Sancti Vincencii de Mollet atque in eorum terminis”: DACBsXI, 1278 (1075). També: DACBsXI, 1295 (1076); DACBsXI, 1298 (1076) i DACBsXI, 1363 (1080).

⁸³ DACBsXI, 1278 (1075).

⁸⁴ DACBsXI, 1295 (1076).

⁸⁵ DACBsXI, 1298 (1076).

⁸⁶ DACBsXI, 1310 (1077).

⁸⁷ DACBsXI, 1363 (1080): “senilibus annis positus et etate decrepitus atque metu mortis territus, ultra quam dici potest, profiteor me pluribus metitum criminibus. Unde preoptans eum in quem offendi aliquibus placare muneribus, dono Domino Deo et barchinonensi Canonice alodia mea universa”.

L'aigua del Besòs i els molins fariners

Hem comentat que una part important del patrimoni de Guillem i dels seus fills estava a la riba del Besòs. En la part alta d'aquest riu i, especialment, on desembocava el Tenes hi havia una extensa àrea al·luvial. La fertilitat i l'abundància d'aigua va atreure l'atenció dels habitants de la zona, que a començaments del segle XI l'havien ocupat plenament. La presència d'aigua havia generat el creixement d'una frondosa vegetació, que es mantenia en la toponímia, tot i que l'ocupació humana havia transformat l'espai per a l'aprofitament agropecuari. El Prat de la Sorbera (*"pratum ad ipsa sorbaria"*) ens ho demostra.⁸⁸ El topònim el trobem l'any 997; el veiem en una venda realitzada pel comte Ramon Borrell a Guillem de Martorelles. La Sorbera ens remet a la presència d'arbres del gènere *Sorbus* que, per les característiques de la localització, podem identificar amb el server o servera (*Sorbus domestica*), una espècie amb certs requeriments hídrics que trobem en llocs humits de la muntanya mitjana i la terra baixa mediterrània. Una de les característiques d'aquesta espècie és que mai forma boscos, de manera que sempre tro-

bem exemplars dispersos formant part d'altres comunitats vegetals. En aquest sentit, la presència d'un grapat d'exemplars –per pocs que fossin– en un indret determinat ja seria motiu suficient per relacionar aquell indret amb el nom d'aquesta espècie. La descripció que ens ha arribat de l'indret així ho indicaria: “un prat amb tot el que li pertany, amb l'aigua, amb l'aigua estancada i llacunes, pastures i farratges i arbres que allà hi són, dispersos”.⁸⁹ L'ocupació de l'espai fluvial el trobem també en la presència dels sorral·ls que formava el riu en les afrontacions: “de meridie in ipso arenio, de occiduo similiter”.⁹⁰ També ens indiquen l'aprofitament de l'espai al·luvial les nombroses afrontacions amb els rius Tenes i Besòs: “de aquilonis in flumine Tenes”; “ipsas terras qui sunt inter flumen Tenes et flumen Bisocium”; “et de aquilonis in flumine Tenes”; “de parte circii in ipso flumen de Bessoz”; “una de terra de parte orientis in flumine Bisocii sive in alodio de me vinditore”; “a meridie in rivo Bisocii”.⁹¹ La poca pendent en el punt del curs davant de Martorelles feia que l'aigua baixés amb lentitud, formant meandres, que eren aprofitats per al cultiu: “Ad ipsas Tortas”; “Et iterum in alio locho, ad ipsa Torta”;⁹² generant espais plans,

29

⁸⁸ La Sorbera és un topònim que ha perdurat fins fa no gaire (Garcia-Pey, 1997; Pérez, 1995). El lloc es trobava a la vora de la llera del Besòs, en el límit amb la parròquia de Sant Fost de Campsentelles. Vegeu també (Vilaginés, 2015).

⁸⁹ “unum pratum cum sua pertinentia, cum suis aquis discursibus, cum stagnulis et suis paludibus, pascuis et pabulis vel arboribus qui ibidem sunt, pululati ac pululandi”: CCar, VII, 1406 (997). L'autor agraeix a Jordi Bertran les observacions botàniques realitzades sobre el topònim.

⁹⁰ DACBsXI, 90 (1007); altres afrontacions amb sorral·ls del riu: DACBsXI, 92 (1007), DACBsXI, 108 (1008) i DACBsXI, 545 (1037).

⁹¹ CCar, VII, 774 (982), CCar, VII, 1406 (997), DACBsXI, 46 (1004), DACBsXI, 545 (1037), DACBsXI, 883 (1055) i DACBsXI, 1458 (1085).

⁹² CCar, VII, 1406 (997) i DACBsXI, 108 (1008).

com el que formava el Tenes en l'aiguabarreig amb el Besòs: "et in Plano de Tenes duas peciolas terre".⁹³

Els pagesos que ocupaven l'espai irrigat els veiem en les afrontacions dels documents i actuant en el mercat de compravenda de terres. Els noms dels posseïdors de les propietats afrontades en les descripcions de les finques que es venien i compraven eren dels propietaris, que podien ser grans hisendats, com petits agricultors, que cultivaven directament les terres. Es fa difícil distingir-los. Només en alguns casos podem saber la condició social dels personatges esmentats en les afrontacions pels tractaments o pels càrrecs, que portaven associats: "domno Guifredo"; "de domno Mir et de domno Vives"; "domno Mirone" i "domno Vives Guillelmus" i "in terra de Domnucio Vichario".⁹⁴ En altres casos, sabem la condició social dels participants en les transaccions perquè fan referència al senyor que dona el beneplàcit de la venda, com l'any 1033, en què Martí i Trunssena, la seva esposa, van comprar unes vinyes a Martorelles de Dalt, amb el permís de Miró i Vives, els seus senyors.⁹⁵ Quan els venedors eren de condició inferior, els compradors apareixen a l'acta notarial distingits amb un apel·latiu que els dignifica (*senior* o *dominus*): "Bernard, filium que vokant Bunuxa, venditor sum tibi domno Vivano Guillelmus".⁹⁶ Les terres dels germans

Miró i Vives, que com hem vist eren vistos com a senyors pels seus contemporanis, eren treballades per pagesos, que els devien pagar rendes pel dret a l'usdefruit. Especialment es van dedicar a comprar terres que ampliaven el seu patrimoni invertint els beneficis generosos de les propietats que tenien, i això els va permetre acumular una riquesa immobiliària notable. Els senyors, com Vives o Miró, no tenien cap problema per aconseguir mà d'obra per posar en conreu parcel·les noves, com es desprèn de la redacció que va fer el jutge Ponç Bonfill del judici de 1027: quan es permet que Guanagold, el demandat, pugui posar en conreu unes parcel·les al costat del rec que era el motiu del litigi, es proposa que tres homes dels voltant puguin cultivar-les i obtenir-ne fruits, com si el reclutament dels treballadors fos fàcil d'obtenir.⁹⁷

Així doncs, la productivitat de la zona va atreure l'atenció de grans propietaris, com també de pagesos lliures. Però, els poderosos van posar l'ull en un altre ús de l'aigua, diferent de la del reg. Es tractava d'aprofitar-la per moure molins. L'interès per l'aigua que havia de moure molins va provocar conflictes i són aquests els que ens revelen la importància de la molinaria en la zona (Vilaginés, 2023). Guillem i els seus fills van ser els principals interessats en aprofitar l'aigua per

⁹³ DACBsXI, 1458 (1085).

⁹⁴ PACB-RB-RBI, 147 (1020), DACBsXI, 497 (1033), DACBsXI, 647 (1043), DACBsXI, 1108 (1066) i DACBsXI, 90 (1007).

⁹⁵ "Martino cum mea uxor comparamus per solvimentum de domno Mir et de domno Vives": DACBsXI, 497 (1033).

⁹⁶ DACBsXI, 1108 (1066).

⁹⁷ JUCAME, 218 (1027).

a aquesta activitat. La presència de la família en la zona al·luvial es remuntava a Màger, que va permutar amb el monestir de Sant Pol de Mar unes propietats entre Mogoda, Martorelles i Mollet, això és en el bell mig de la zona regada pel Besòs i el Tenes.⁹⁸ Més endavant, algunes afrontacions de les terres afectades confirmen l'interès de Guillem per la zona al·luvial. Una heretat, dividida en terres repartides a prop o en la llera del riu, apareix com una possessió familiar en una compra que va fer Guillem en el terme de Martorelles l'any 992.⁹⁹ Una altra compra important a prop del riu va ser la del Prat de la Sorbera, l'any 997, que Guillem va fer al comte, per una unça d'or.¹⁰⁰

L'any 1004 Sendred, el pare de Guanagold, va vendre a Guillem l'aigua, el rec, i l'inici del rec, incloent-hi la resclosa, que tenia a Montornès (a Vallobera i Buscarons).¹⁰¹ El rec estava construït per blocs i còdols de pedra i la venda es feia al nord de les terres familiars de Guillem. Sendred posava la condició que el rec passés a uns doscent cinquanta metres de la muntanya. La finalitat del rec era conduir aigua per moure dos molins i tot es venia per seixanta sous. Sendred també tenia molins perquè en una afrontació de la venda se citen les illes que el rec moliner generava abans o després de passar pel molí.

En tot cas, veiem com dos potents, amb propietats a l'àrea al·luvial del Besòs, apostaven decididament per l'ús moliner de l'aigua d'aquest riu. El rec que va construir Guillem devia tenir una certa longitud, perquè el pendent del riu era molt pla. Un rec d'uns segles més tard, en mans de la cartoixa de Montalegre, captava l'aigua a la mateixa alçada i movia diverses moles dels casals moliners de Lloberons i de Carrencà; era anomenat el rec Gran (Sanjuan, 2014). Segurament, el rec de la cartoixa era el mateix que va construir Guillem.

La propietat del rec, especialment la seva captació, era considerada com un patrimoni valuós per la família de Guillem. La veiem detalladament descrita en la restitució dels documents que s'havien perdut per l'escomesa d'Almansor, que va manar fer Beliarda l'any 1008.¹⁰² Formava part de l'heretat més preuada de la família, juntament amb l'església de Sant Martí de Martorelles, com es constata en la venda que va intentar realitzar el preposit Vives, l'any 1075.¹⁰³

La conducció de l'aigua, per a regatge, però especialment per a molinaria va provocar disputes entre els propietaris dels recs i els amos de les finques que travessaven. En l'audiència judicial del magnat Gombau de Besora se'n van donar dues. Una es va dirimir en el lloc motiu de dispu-

⁹⁸ CCar, VII, 774 (982).

⁹⁹ Ccar, VII, 1134 (992).

¹⁰⁰ CCar, VII, 1406 (997).

¹⁰¹ DACBsXI, 46 (1004).

¹⁰² DACBsXI, 108 (1008).

¹⁰³ DACBsXI, 1278 (1075).

ta, l'any 1019.¹⁰⁴ L'altra es va celebrar davant de l'església de Sant Sadurní de Palaudalmanla (Montornès), on hi havia el centre del feu fiscal que tenia allà Gombau de Besora.¹⁰⁵ Era el judici que hem comentat de l'any 1027, que va enfrontar les dues famílies de l'entorn del magnat més importants, el fill de Sendred (Guanagold) i els fills de Guillem. Gombau de Besora va evitar que la sentència, entre dues famílies de les quals era el senyor, provoqués un enfrontament entre les parts. Ja hem dit que el motiu era el pas d'un rec moliner de Guanagold en terres de Miró i Vives. La problemàtica s'arrossegava des de la venda de 1004 de la resclosa i el rec que Sendred va permetre fer a Guillem. En tot cas, l'habilitat de Gombau va facilitar que tots els molins, els de Guanagold i els de Miró i Vives, continuessin movent les moles (Vilaginés, 2023).

La molineria es presenta com una activitat en mans de senyors emprenedors que ja a finals del segle X invertien en llargs recs, asseguraven la propietat de l'aigua i de les instal·lacions de captació i afrontaven els conflictes que el pas de l'aigua generava, per obtenir els beneficis que la molta de cereals els produïa. Sabem que institucions senyoriales, com el monestir de Sant Cugat, es dedicaven a acumular instal·lacions molineres i semblava que tractaven d'apropiar-se de les inversions de pagesos emprenedors (Kirchner, 2012). Però el que observem en el curs alt del Besòs és que la molineria es difonia per la iniciativa de famílies senyori-

als, com eren el fill de Sendred i els de Guillem. Guanagold, Miró i Vives posseïen molins per obtenir guanys de la fabricació de farina, que els seus pagesos dependents, com segurament altres veïns, produïen. En un moment d'expansió econòmica i demogràfica, l'extensió de la cerealicultura facilitava l'alimentació de la creixent població, especialment urbana (Riera, 2017). Els nuclis urbans que s'estaven desenvolupant, sobretot la ciutat de Barcelona, podien ser alimentats per l'excedent recaptat en cereals per les institucions religioses o els grans propietaris. Miró i Vives van ser molt actius en el mercat immobiliari, la qual cosa els permetia aconseguir més excedents de cereals que a través de la molta o directament en gra que venien en els naixents mercats que emergien pel territori. El de Granollers estava funcionant abans de l'any 1044 (Vilaginés, 2001).

Conclusions

Guillem i els seus fills van protagonitzar una trajectòria vital semblant a la d'altres personatges de finals del segle X i començaments del XI. Guillem provenia d'una família de propietaris dels quals només coneixem el nom dels pares. D'ells va rebre un nucli patrimonial destacat, ubicat en una fèrtil àrea, a la llera del riu Besòs, on va invertir en recs i molins. La posició social de Guillem i els seus fills venia determinada per la vinculació amb personatges més poderosos; concretament, Guillem va ser "fidel" del bisbe de Barcelona

¹⁰⁴ JUCAME, 182 (1019).

¹⁰⁵ JUCAME, 218 (1027).

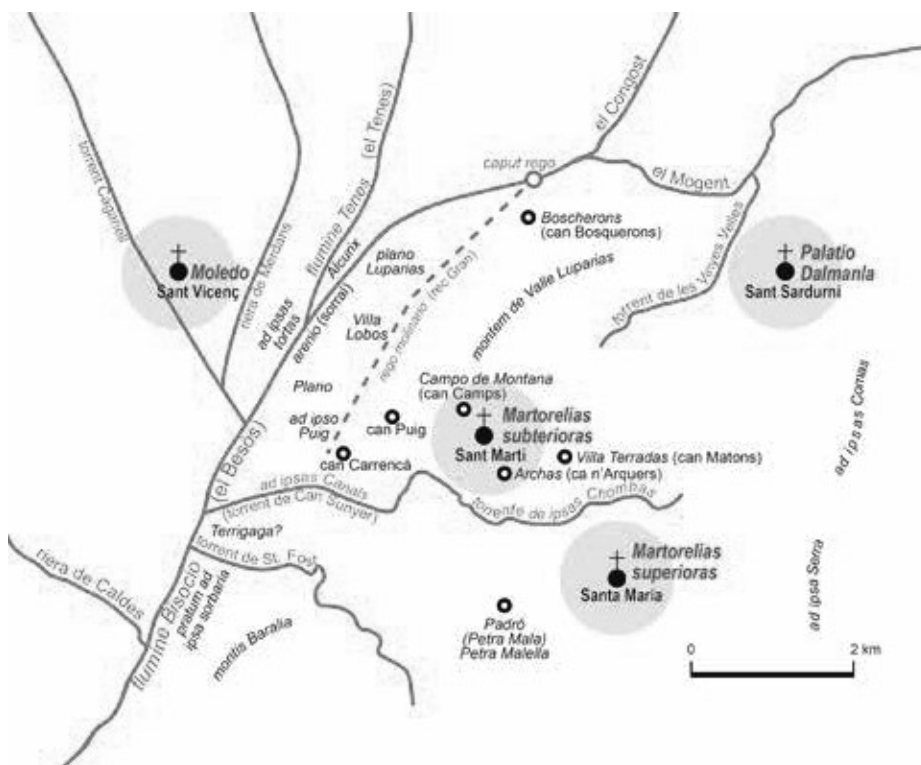

Figura 3. Localització dels topònims mencionats a la documentació de finals del segle IX i primeres dècades del segle XI de l'àrea de Martorelles. Cartografia: Jordi Bertran.

Vives i dels seus successors. De ben segur, en resposta a la seva lleialtat, va rebre del bisbe Aeci l'església de Sant Martí de Martorelles, que esdevindria el nucli central de la heretat familiar. Com ell, el seu fill Bernat, mort de manera prematura, estava vinculat a un senyor; en el seu cas, el senyor del castell de Barberà. Bernat era un cavaller amb armament militar, probablement com ho fou el seu pare.

Patrimoni i fidelitat van definir l'estatus de Guillem i dels seus fills. D'aquests, Miró i Vives van ser els que van gestionar els béns familiars. Ells dos van mantenir la posició social de la família, vinculant-se amb el personatge més poderós de la zona, Gombau de Besora, de qui

es declaraven fidels i acompanyaven en els moments més importants de la seva vida: van participar en els judicis que aquest va presidir i van ser marmessors de l'esposa i del mateix Gombau. Miró i Vives gestionaren l'herència de Guillem, que va passar als fills com un conjunt indivís. Els fills eren cohereus i, pel que sabem, la mare, Beliarda, va gestionar l'heretat durant força temps, segurament per decisió del marit. Això va provocar un conflicte amb el seu fill Miró, que va acabar amb una sentència favorable a Miró, en el que podria ser un canvi en la transmissió hereditària familiar.

Miró i Vives van acréixer el patrimoni familiar amb compres a Marto-

relles. El seu és un cas d'acumulació patrimonial que coincideix amb el d'altres coneguts de l'entorn de Barcelona. L'interès econòmic de la família també es focalitzava en la inversió en molins i en el control dels recursos hídrics que els movien. L'objectiu era participar en el moviment de creixement econòmic que s'estava produint a la ciutat i en l'entorn geogràfic més proper, que es manifestà en el desenvolupament de mercats rurals, com era el de Granollers. L'augment de l'activitat econòmica, de més població alliberada de l'autoconsum i, probablement, els hàbits alimentaris senyorials van permetre l'increment de la cerealicultura i, en conseqüència, de la molinaria, negoci en el qual van participar Guillem i els seus fills.

En una època en què la vista estava posada només en dues generacions (la pròpia i la dels fills), no va ser estrany que el patrimoni familiar, que donava sentit a la família, acabés en mans de l'Església.

Vives, el germà més longeu, va fer carrera eclesiàstica. Va ser levita i va esdevenir un important càrrec de la canònica de la seu barcelonina (prepòsit). Tot i que tenia nebots, al final va donar tot el patrimoni familiar a aquesta seu. Quan ho va fer ja era gran. Reconeixia que les forces li flaquejaven i tenia necessitat de fer-se perdonar els pecats comesos. En un gest de commovedora humanitat, que en pocs casos trobem reflectit en la documentació, es disculpava per haver signat amb un punt, quan habitualment escrivia el seu nom amb la seva pròpia mà, perquè ja no tenia "prou llum en els seus ulls".¹⁰⁶

Malgrat la brevetat de la nissaga, la família de Guillem esdevé l'exemple d'un grup social essencial per a l'enfortiment del poder dels grans magnats dels comtats catalans i prefigura l'arquetip del cavaller del segle XI, que va ser el veritable protagonista de l'emergència de la nova societat feudal.

Bibliografia

- Alturo, J. (1985). *Diplomatari de Polinyà del Vallès. Aproximació a la història d'un poble dels segles XI i XII*. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Bonnassie, P. (1964). Une famille de la campagne barcelonaise et ses activités économiques en l'an Mil. *Annales du Midi*, 76(68-69), 261-303.
- Bonnassie, P. (1979-81). *Catalunya mil anys enrere*. 2 volums. Edicions 62.
- Català Roca, P. (Dir.) (1965-79). *Els castells catalans* (1967). 6 volums. Rafael Dalmau.
- Ciurans, X. (2010). *Els Masferrer. Estudi d'una nissaga benestant del Vallès*. Ajuntament de Montornès del Vallès i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Col·lecció Premi Montornès de Recerca Històrica, 4 (2006).
- Dell'Elicine, E. (2018). El obispo como administrador: poder episcopal, clero y patrimonio diocesano en el reino visigodo (589-711). *Anales de Historia Antigua, Medieval y Moderna*, 52, 35-44.
- Dolset, H. (2004). *Frontière et Pouvoir en Catalogne Médiévale. L'aristocratie dans l'ouest du comté de Barcelone (début du Xe milieu du XIIe siècle)* (tesi doctoral). 3 volums. Université de Toulouse-Le Mirail.
- Dumas, A. (1931). Le serment de fidélité et la conception du pouvoir du Ier au IXe siècle. *Revue historique du droit français et étranger*, 10(1), 30-51.

¹⁰⁶ DACBsXI, 1363 (1080): "Vivani, numcupati prepositi, manu propria cartas soliti firmari, qui, deficiente lumine oculorum, hanc donationem fecit punctimque firmavit et testibus illam firmari rogavit".

- Fariás, V. (1999). Compraventa de tierras, circulación monetaria y sociedad campesina en los siglos X y XI. El ejemplo de Goltred de Reixac. *Anuario de estudios medievales*, 29, 269-300.
- Feliu, G. (1971). El dominio territorial de la sede de Barcelona (tesi doctoral). Universitat de Barcelona.
- Feliu, G. (2021). La canònica de Barcelona. Fins a la consagració de la catedral romànica. Dins G. Boto i M. Surada. (Eds.) *La catedral romànica de Barcelona. Protagonistes, context urbà i edificacions monumentals*. Documenta Universitària.
- Flórez, M. i Palet, J.M. (2012). Análisis arqueomorfológico y dinámica territorial en el Vallès Oriental (Barcelona), de la Protohistoria (s. VI-V aC) a la alta Edad Media (s. IX-X). *Archivo Español de Arqueología*, 85, 167-192. Madrid.
- Font i Rius, J. M. (2003). L'escola jurídica de Barcelona. Dins J. Alturo, J. Bellès, J. Ma. Font i Rius, Y. García i A.M. Mundó (Eds.) *Liber Iudicum Popularis*. Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona (pp. 67-100). Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia i Interior.
- Freudenhammer, T. (2020). Lupitus of Barcelona: On the identity of a tenth century scientific translator. *Sudhoffs Archiv*, 104, 139-151.
- Garcia-Pey, E. (1997). Recull toponomàstic de Martorelles (Vallès Oriental). Fundació Salvador Vives Casajuana i Rafael Dalmau.
- Gavín, J.M. (1990). *Inventari d'esglésies. Vallès Oriental* (volum 23). Pòrtic.
- Kirchner, H. (2012). Hidráulica campesina anterior a la generalización del dominio feudal. Casos en Cataluña. Dins J. Torró i E. Guinot (Eds.) *Hidráulica agraria y Sociedad feudal. Prácticas, técnicas, espacios*. Universitat de València.
- Lauwers, M. (2005). Naissance du cimetière. Lieux sacrés et terres des morts dans l'Occident médiéval. Aubier, Collection Historique.
- Lot, F. (1933). Le serment de fidélité à l'époque franque. *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 12(3), 569-582.
- Le Jean, R. (2019). Les élites carolingiennes et le roi au milieu du IXe siècle: statut et fidélité. Dins M. Becher i S. Dick (ed.) *Reiche und Namen in früher mittelalter. Mittelalter Studien*, 22, 335-346.
- Mallorquí, E. (2009). Parròquia i feudalització, reflexions a partir del cas del comtat de Girona. Dins J.P. Barraqué i P. Sénac (Dir.) *Habitats et peuplement dans les Pyrénées au Moyen Âge et à l'époque moderne* (pp. 49-64). Presses universitaires du Midi.
- Mazel, F. (2008). Cujus dominus, ejus episcopatus? Pouvoir seigneurial et territoire diocésain (Xe-XIIIe siècles). Dins F. Mazel (dir.) *L'espace du diocèse. Genèse d'un territoire dans l'Occident médiéval (V-XIIIe siècles)* (pp. 213-252). Presses universitaires de Rennes.
- Mundó, A. M. (1999). Entorn de l'astrolabi de Gerbert. Dins I. Ollich, (Ed.) *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps. Catalunya i Europa a la fi del 1r. mil·lenni* (Vic-Ripoll, 10-13 de novembre de 1999) (pp. 665-677). Eumo.
- Orlowski, S.S. (2010). Fideles regis en el reino visigodo de Toledo: aproximaciones para su estudio desde las prácticas recíprocitarias. *Miscelánea Medieval Murciana*, 34, 83-91.
- Pérez, X. (1995). Toponímia tradicional de Sant Fost de Campsentelles. *Campsentelles*, 1, p. 25-43.
- Pérez, F. (2010). Apunts sobre la Història de la casa i de la hisenda de can Sunyer, de Jaume Sindreu. *Campsentelles*, 13, 49-59.
- Piñero, A i Umbert, J. (2008). Desembocadura del Tenes (El Trench). *Notes*, 23, 99-104.
- Riera, A. (2017). Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana. Institut d'Estudis Catalans, col·lecció Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 103.
- Rosenwein, B.H. (1999). *Negotiating space. Power, restraint, and privileges of immunity in early medieval Europe*. Cornell University Press.
- Rovira, M. (1980). Notes documentals sobre alguns efectes de la presa de Barcelona per al-Mansur (985). *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 1, 31-53.

- Ruiz-Doménec, J.E. (2006). Quan els vescomtes eren. *Historia, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*. Pagès, col·lecció Fundació Noguera - Textos i Documents, 39.
- Salrach, J. Ma (1997). Orígens i transformacions de la senyoria a Catalunya (segles IX-XIII). *Revista d'història medieval*, 8, 25-55.
- Salrach, J. Ma. (2004). Catalunya a la fi del primer mil·lenni. Eumo i Pagès.
- Salrach, J. Ma. (2013). Justícia i poder a Catalunya abans de l'any mil. Eumo.
- Sanjuan, J. (2014). L'enginyeria hidràulica medieval a Martorelles: el rec Gran i els molins fariners de Lloberons i Carrencà. *Notes*, 29, 43-52.
- Sotomayor, M. (2004). Las relaciones iglesia urbana - iglesia rural en los concilios hispanorromanos y visigodos. Dins J.M. Blázquez i A. González (Coord.) *Sacralidad y Arqueología. Antigüedad y Cristianismo*, 21, 525-539.
- To, L. (1997). Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII). Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Vilaginés, J. (2001). El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (segle X-XII). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, 234.
- Vilaginés, J. (2006). La gent i el paisatge. *Estudis sobre el Vallès medieval*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Col·lecció Textos i estudis de cultura catalana, 106.
- Vilaginés, J. (2013). L'homenatge de Berenguera. Vilatzir abans de ser Torre de Malla (Parets del Vallès). *Segles X-XIII. Notes*, 28, 93-114.
- Vilaginés, J. (2015, 29 setembre). El Prat de la Sorbera a Martorelles. L'explotació dels espais humits en època prefeudal. Recuperat 1 juny 2023, de <https://josepgordiarbresipaisatge.cat/2015/09/29/el-prat-de-la-sorbera-martorelles>
- Vilaginés, J. (2022). Els protagonistes dels conflictes a la Catalunya feudal. Estudi social a partir de la documentació de la segona meitat del segle XII. Dins N. Puig i M. Viader (Ed.), *Actes del VII Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric* (18-19 de novembre de 2021) *La justícia a la Catalunya medieval* (101-120). Ajuntament d'Hostalric.
- Vilaginés, J. (2023). Un judici sobre les aigües de Martorelles. Justícia, poder i Molins a començaments del segle XI. *Notes*, 38, 9-35.
- Vilaginés, J. (en premsa). Gombau de Besora, senyor del Vallès. Del servei al comte a la creació dels patrimonis nobiliaris en la Catalunya postcarolíngia. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*.

Abreviatures

- ASA: Alturo, J. (1985). *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200. Aproximació històrico-lingüística*. Virgili i Pagès, col·lecció Fundació Noguera - Textos i Documents.
- CCar, II: Abadal, R. (1950). *Catalunya carolíngia. Volum II: Els diplomes carolingis a Catalunya - Primera part*. Institut d'Estudis Catalans, col·lecció Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 2(1).
- CCar, VII: Baiges, I. i Puig, P. (Cur.) (2019). *Catalunya Carolíngia. Volum VII: El comtat de Barcelona*. 3 parts. Institut d'Estudis Catalans, col·lecció Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 110.
- CSC: Rius, J. (1945-1947). *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*. 4 volums. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Sección de Estudios Medievales de Barcelona.
- CSVMa: Guérard, M. (1857). *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Victor de Marseille*, Tome II. Collection des cartulaires de France, 9. Typographie de Ch. Lahure.
- DACBsXI: Baucells, J., Fàbrega, À., Riu, M., Hernando, J. i Batlle, C. (Cur.) (2006). *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la catedral*

de Barcelona. Segle XI. 5 volums. Pagès, col·lecció Fundació Noguera - Diplomataris, 37-38-39-40-41.

JUCAME: Montagut, T. i Salrach, J.M. (Dir.) (2018). *Justícia i resolució de conflictes a la Catalunya medieval*. Col·lecció diplomàtica. Segles IX-XI. Parlament de Catalunya i Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, col·lecció Textos Jurídics Catalans, 37.

PACB-RB-RBI: Feliu, G. i Salrach, J.M. (dir.) (1999). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. 3 volums. Pagès, col·lecció Fundació Noguera – Diplomataris, 18-19-20.

SLLMunt: Puig, P. (ed.) (1995) *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa*. Diplomataris dels segles X i XI. 3 volums. Pagès, col·lecció Fundació Noguera – Diplomataris, 8-9-10.